

Helpt het Overlevingsplan Bos en Natuur?

Op 14 november 1996 vond in Nijmegen een symposium plaats over effectgerichte maatregelen en behoud van biodiversiteit in Nederland. Verschillende wetenschappers presenteerden de stand van zaken over het toen zeven jaar lopende OBN-onderzoek. Precies vijf jaar later, op 23 november jongstleden, vond in Nijmegen een vergelijkbaar symposium plaats. Een week voor het symposium bleek dat de kring van wetenschappers, beheerders en beleidmakers die zich inmiddels met het Overlevingsplan Bos en Natuur bezig houdt in die vijf jaar ook flink gegroeid was: gelukkig konden de organisatoren op het laatste moment een zaal regelen voor de bijna vijfhonderd belangstellenden.

De organisatoren hadden zichzelf de vraag gesteld of het OBN helpt om bedreigde levensgemeenschappen in Nederland te herstellen en te behouden.

Dagvoorzitter en directeur van Natuurmonumenten Ton Bosman beantwoordde die vraag al meteen bij de opening: de Natuurbalans 2000 zegt onomwonden dat het OBN werkt. Soorten komen terug na de effectgerichte maatregelen. Alleen, zo voegde hij daar onmiddellijk aan toe, het kan nog beter. En dus zijn we er nog niet. De komende tijd moeten we zien te achterhalen wat de succes- en faalfactoren zijn en wat de risico's zijn van maatregelen. Bovendien moet er meer aandacht komen voor het

1 landschapsniveau. We hebben de

systemen op kleine schaal nu aardig in de vingers maar wat betekent dat op grotere schaal? Bosman nam voorts al vast een voorschot op bijna alle bijdragen tijdens het symposium: de fauna is de eerste tien jaar van het OBN onvoldoende belicht geweest en daar zal de komende tijd veel aandacht naar uit moeten gaan, zowel in het onderzoek als in het beheer. Ook, en daar leek hem dit soort bijeenkomsten uitermate geschikt voor, moet de wetenschappelijke kennis over het herstel van ecosystemen goed doorstromen naar de beheerders. De kennis is uiteindelijk bedoeld om daar in het veld iets mee te kunnen doen. De sprekers probeerden dan ook in hun lezingen waarvan in deze nieuwsbrief korte samenvattingen, heel bewust de link te leggen tussen onderzoek en beheer.

Tenslotte, het OBN zal op termijn

in het Programma Beheer opgaan. Laat het alstublieft niet zo zijn, hoopte Bosman, dat de soepele organisatie van het OBN, de samenwerking tussen beheerders en wetenschappers, verloren gaat. Maar laat de logge organisatie van het Programma Beheer juist iets leren van het OBN!

Herstelbeheer in het heidelandschap

Dat de heidesystemen, met de bijbehorende kleine, ondiepe wateren last hebben van verzuuring, verdroging en vermesting is al heel vroeg onderkend. Vooral de zeer zwak gebufferde vennen zijn zeer gevoelig voor atmosferische depositie. Het onderzoek naar effectgerichte maatregelen is dan ook al ver gevorderd. Ook voor het beheer zijn inmiddels

Deelnemers in de zaal discussiëren mee. Foto © G.T.M. Grimberg

duidelijke handreikingen opgesteld. Bij het juiste herstel- en vervolgbeheer blijken zowel in de wateren als in heischrale milieus zeldzame soorten terug te keren. Helaas gaat dat niet altijd heel gemakkelijk. Soortenrijke natte heide waren vaak aanwezig rond de oevers van zwak gebufferde heidevennen. Volledig vegetatieherstel blijkt moeilijk als de kwelstroom verzuurd is en er dus snel na het opschonen herverzuring optreedt. Overigens ziet het er naar uit dat de laatste jaren de herverzuring steeds minder snel optreedt. Dat zou er op kunnen duiden dat de verminderde atmosferische depositie al een zichtbaar effect heeft.

Maar om de effecten van de depositie en de zure kwelstroom te verminderen, is in 1997 een onderzoek gestart om te kijken wat het effect is van het bekalken van het inziggebied. Het bleek inderdaad dat binnen een paar jaar de chemische omstandigheden van de heide en het water verbeterden. De waterplantenvegetatie reageerde hierop snel en positief terwijl in de natte heide een aantal doelsoorten in bedekking lijkt toe te nemen. Helaas zijn er nog geen verdwenen soorten in de heide teruggekeerd. Daarom is onderzocht of de omstandigheden wel echt weer goed genoeg zijn voor soorten als valkruid. Uit veldexperimenten is inmiddels gebleken dat een aantal doelsoorten op deze herstelde locaties wel kunnen en zich permanent kan vestigen. Het lijkt er dus op dat het ontbreken van goede verbredingsmogelijkheden het herstel van deze vegetatie verhindert. Herintroductie kan dus een oplossing zijn om verdwenen soorten weer terug te krijgen.

hele duinecosysteem last heeft van verzuring en vermesting. Een verhoogde depositie van zuur en stikstof leidt overal in de duinen tot een versnelde successie waardoor de duinvalleien en droge duinen, mede ook door een gebrek aan dynamiek, uiteindelijk dichtgroeien tot een soortenarm bos. De soortenrijke natte duinvalleien en de soortenrijke pioniersvegetaties van de droge duinen hebben daarin geen plaats meer. Toch blijkt uit het onderzoek van de laatste jaren dat effectgerichte beheersmaatregelen niet overal in de duinen dezelfde kunnen zijn.

Dat heeft alles te maken met beschikbaarheid van fosfaat. Hoe meer fosfaat er is, hoe meer de vegetatie zal veranderen onder invloed van de stikstofdepositie. Bij een hoge beschikbaarheid van zowel fosfaat als stikstof zal de vegetatie immers extra groeien. Door atmosferische verzuring verzuurt de bodem en dat leidt tot een hogere P-beschikbaarheid in de bodem. Samen met de extra stikstofdepositie kan de vegetatie extra gaan groeien. Een hogere productie leidt tot een extra verzuring waardoor de P-beschikbaarheid nog verder toeneemt. De stikstofbeschikbaarheid neemt verder toe door een hogere strooiselininput. Met andere woorden: de versnelde successie versnelt zichzelf nog eens. De beste maatregel tegen deze versnelde successie die uiteindelijk leidt tot een struik- of bosvegetatie, is nieuwe duinvorming. Uiteraard is dat niet overal mogelijk en dus zijn de afgelopen jaren studies gedaan naar de effecten van maaien, begrazen en plaggen. Maaien en begrazen heeft alleen op zure bodems een verlaging van de stikstofmineralisatie en productiviteit tot gevolg, dat wil zeggen alleen in het Waddendistrict. In natte duinvalleien heeft begrazing een negatief effect op de vegetatie vanwege de vertrapping en bemesting. In de natte duinvalleien lijkt het effectiever om de te plaggen. Als er tenminste

kalkhoudend grondwater aanwezig is.

Kortom, het deskundigenteam waarschuwt er vooral voor om de duinen niet als een geheel te zien waar een beheersmaatregelen alle problemen kan oplossen. Maatwerk is nodig om het beheer te optimaliseren.

Droge bossen herstellen lukt niet altijd

Het is natuurlijk leuker om tijdens een symposium succesverhalen te vertellen dan te moeten vertellen dat OBN-maatregelen soms niet het gewenste effect hebben. Het deskundigenteam bossen heeft de afgelopen vijf jaar onderzoek gedaan in twee bedreigde bos-typen: voedselarme dennenbossen en voedselarme eikenbossen. Eutrofiëring en verzuring veroorzaken versnelde strooiselophoping, dikke humuspakketten en vergrassing waardoor veel Rode lijstsoorten zijn verdwenen. Onderzoek heeft nu laten zien dat het dunnen van het bos, al dan niet in combinatie met plaggen in ieder geval geen effect heeft op de vitaliteit van de bossen. Wel blijkt het mogelijk door plaggen en dunnen de vegetatiesuccessie terug te zetten. Prachtig natuurlijk maar niet als binnen korte tijd de 'oude vegetatie' weer terug is. Zeker in de eikenbossen waren de effecten uiteindelijk verwaarloosbaar klein. Het deskundigenteam denkt dan ook dat zolang de atmosferische input blijft voortbestaan, de voedselarme eikenbossen langzaam uit Nederland zullen verdwijnen. In dennenbossen hangt de duur van het effect van de maatregelen vooral af van de ernst van de verzuring en vermesting. Logisch, want hoe ernstiger de verzuring en vermesting, hoe groter het verschil als de voedselrijke zure bodemlaag is afgeplagd. Omgekeerd geldt het ook: daar waar de problemen het ergste zijn, keert de oude vegetatie natuurlijk ook weer als eerste terug.

Aantasting in de duinen

Voor een relatieve buitenstaander lijken de duinen misschien homogeen. Maar dat klopt eigenlijk alleen voor het gegeven dat het

Een belangrijke vraag voor de komende jaren is dan ook hoe lang een geplagd bos het 'uithoudt'. Met andere woorden: om de hoeveel jaar zal een beheerder de effectgerichte maatregelen moeten herhalen om een voedselarm dennenbos te behouden?

Nieuwe perspectieven voor het herstel van hoogveen

Hoogveen is ernstig bedreigd door verdroging, afgraving, vergrassing maar het lukt in de praktijk maar niet om daar iets aan te doen. In de diverse herstelprojecten proberen beheerders op allerlei manieren regenwater vast te houden. In de grotere en kleinere plassen die zo ontstaan zou hoogveenvorming op gang moeten komen. Eigenlijk lukt dat nergens. Lange tijd is het een raadsel geweest waarom niet. De laatste jaren begint daar gelukkig enige duidelijkheid in te komen. Als eerste is gebleken dat de hoge stikstofdepositie niet de beperkende factor is. Het ligt veel meer aan de chemische samenstelling van het water. De kooldioxideconcentraties in het water zijn vaak te laag om een goede veenmosgroei te krijgen. Ook komt er te weinig licht door in de relatief diepe plassen, licht dat nodig is voor veenmosgroei. Een soms succesvolle maatregel voor regeneratie van hoogveen is de aanvoer van plagsel. Dit plagsel gaat drijven zodat er drijftillen ontstaan waarop veenvorming plaatsvindt. Een belangrijke vraag is waarom de ene keer dat drijven wel lukt en de andere keer niet. Het deskundigenteam is er achter gekomen dat voor de drijftillen methaanvorming nodig is. Het methaangas stuwt het plagsel als het ware naar boven. En wanneer is er methaangasvorming? Dat is als het regionale grondwater tot in de veenbasis reikt en enige buffering optreedt.

De stand van ob+n. Foto © G.T.M. Grimberg

Het is helaas niet altijd mogelijk om de regionale grondwatertoestand te herstellen maar in een aantal gevallen is het echter ook al voldoende gebleken om via kleine ingrepen er voor te zorgen dat er weer koolzuurrijk kwelwater bij het veen komt. Het verwijderen van berken op bestaande veentjes werkt positief op plekken waar de lokale hydrologie nog intact is. De bomen verhinderen met hun wortels namelijk de noodzakelijke oppervlakkige kwelstromen.

Laagveen: van trial and error naar gericht herstel

Tijdens het vorige symposium over het Overlevingsplan Bos en Natuur bestond er nog geen deskundigenteam voor laagveenwateren. Wel proberen beheerders op diverse plaatsen, met wisselend succes, herstelprojecten uit te voeren. Ook is er al veel wetenschappelijk onderzoek uitgevoerd naar de eigenschappen van deze laagveenwateren. Waar het nu op aan komt is om de kennis van de beheerders met de kennis van de onderzoekers te koppelen. Die koppeling is essentieel voor de overleving van het laagveen in Nederland.

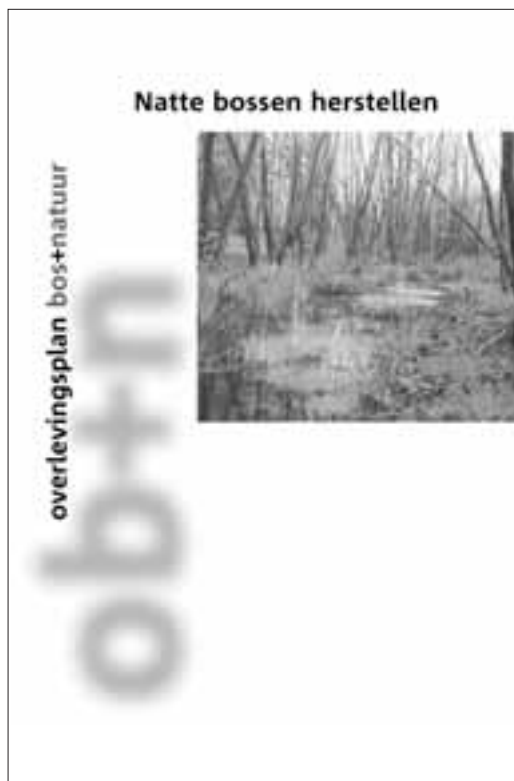
Het grote probleem van de laagveenwateren is even simpel als complex: het ontbeert helaas aan voldoende water van voldoende kwaliteit. De aanvoer van water in verdroogd laagveen is vaak niet mogelijk omdat het oppervlakte water altijd eutroof is en geen ijzer bevat. Grondwater is sulfaatrijk en soms nitraatrijk. Goed water is dus schaars. Dat heeft tot gevolg dat de natuurlijke successie van open water met aquatische vegetaties en fauna, naar kraggenvegetaties, schraallanden of moerasbossen niet meer optreedt. Met name de eerste fasen van deze successie blijken de laatste decennia te stagneren. Het systeem functioneert niet meer als het 'laagveen van weleer' en dat leidt tot een sterke afname van biodiversiteit. Het deskundigenteam staat eigenlijk nog maar aan het begin van het herstel van dit systeem en heeft vooral nog heel veel vragen: Wat zijn de eisen die het systeem aan de hydrologie stelt, hoe zit het precies met de verlanding en wat is het probleem precies van de eutrofiëring? Het zijn allemaal vragen die de komende jaren beantwoord moeten worden.

De Nieuwsbrief OBN is een uitgave van het Expertisecentrum LNV, onderdeel Natuurbeheer. De nieuwsbrief is ook los verkrijgbaar! Losse nummers kunt u aanvragen bij het Expertisecentrum LNV.

Redactie-adres
 Expertisecentrum LNV, onderdeel Natuurbeheer
 Postbus 30
 6700 AA Wageningen
 t 0317 474 838
 f 0317 427 561
Redactie
 Geert van Duinhoven
 Vormgeving
 Grafisch Atelier Wageningen

Voor inhoudelijke vragen over OBN kunt u zich wenden tot een van de deskundigenteams:

Bossen
 ir. P.A. van den Tweel
 t 026 353 93 10
Natte schraallanden
 dr. A.J.M. Jansen,
 t 030 606 95 85
Hoogveen
 prof. dr. M. Schouten,
 t 030 692 63 23
Droge duinen en stuifzanden
 dr. A.M. Kooijman,
 t 020 525 74 51
Fauna
 ir. D. Bal,
 t 0317 474 829
Droge en vochtige schraallanden, heide en kalkgraslanden
 dr. R. Bobbink,
 t 030 253 68 52
Zwakgebufferde oppervlaktewateren
 dr. J.G.M. Roelofs,
 t 024 365 23 40
Laagveenwateren
 dr. ir. H. Hosper,
 t 0320 298 411
Contactpersoon programma OBN-Kennis
 ir. R.J.J. Hendriks
 t 0317 474 838

OBN-rapporten verschenen in 2001

- 14 Effectgerichte maatregelen: vergeet de Fauna niet**
 Duinhoven, G. van
- 15 Natte bossen herstellen**
 Duinhoven, G. van
- 16 Preadvies Kalkgraslanden**
 Bobbink, R., J.H. Willems
- 17 Préadvies laagveenwateren**
 Lamers, L., M. Klinge, J. Verhoeven
- 18 Traditionele bevoeiing van grasland**
 Baaijens, G.J., F.H. Everts, A.P. Grootjans

Bovenstaande OBN-rapporten zijn te bestellen bij de receptie van het EC-LNV,
 Postbus 30, 6700 AA, Wageningen
 t 0317-474801,
 f 0317-427561,
 e balie@eclnv.agro.nl

Vergeet de fauna niet

Bij veel mensen die zich met OBN bezig houden is het inmiddels wel doorgedrongen: de afgelopen jaren hebben we bij effectgerichte maatregelen te weinig rekening gehouden met de fauna. De aandacht ging exclusief uit naar de vegetatie. Kwamen planten wel of niet terug? Daaraan las je het succes af. Het deskundigenteam Fauna laat echter zien dat er meer is dan flora en dat ook de fauna te lijden heeft onder de verschillende ver-thema's. Maar hoe groot dat probleem is? Wat de sleutelfactoren zijn, wat de bottlenecks zijn en of de huidige herstelmaatregelen ook de fauna bevooruden? Niemand die het weet. Maar dat diersoorten meer aandacht behoeven, is duidelijk. Natuurlijk moet er meer onderzoek komen naar de effecten van de ver-thema's op de fauna maar de resultaten zullen nog wel even op zich laten wachten. Tot die tijd is het van groot belang, vindt het deskundigenteam, dat er geen 'faunarampen' gebeuren. 'Traditionele' effectgerichte maatregelen werden nog wel eens met een te groot enthousiasme aangepakt: een heel ven in een keer helemaal schoon gebaggerd, het hele heideterrein in een keer helemaal afgeplagd of het hele hooiland op een dag gemaaid. Het effect was dat sommige diersoorten in een keer hun hele leefgebied kwijt waren. Daarom zien de faunadeskundigen liever dat de maatregelen voortaan kleinschalig worden uitgevoerd, ruimtelijk en in de tijd gefaseerd en minder intensief uitgevoerd. Structuurvariatie, terreinheterogeniteit, gradiënten en mozaïekpatronen zijn de sleutelwoorden voor fauna-vriendelijke effectgerichte maatregelen.